

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Tereza Navrátilová

**Vatikánská východní politika za pontifikátu
papeže Jana Pavla II.**

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Tereza Navrátilová**
Vedoucí práce: **Mgr. Jaroslav Cuhra, PhD.**
Oponent práce: **PhDr. Ondřej Matějka**
Datum obhajoby:
Hodnocení:

Bibliografický záznam

NAVRÁTILOVÁ, Tereza: *Vatikánská východní politika za pontifikátu papeže Jana Pavla II.*, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010

Anotace

Cílem bakalářské práce *Vatikánská východní politika za pontifikátu papeže Jana Pavla II.* je upozornit na změnu tzv. vatikánské východní politiky za papeže Jana Pavla II. Zaměřuje se na reakci Svatého stolce na situaci katolické církve v zemích východního bloku, kde se církev ocitla pod tlakem ateistických režimů. Hlavní důraz v této bakalářské práci je kladen na specifické pojetí politiky Svatého stolce vůči východnímu bloku v době pontifikátu Jana Pavla II. Práce se nejdříve zaměřuje na vymezení problémů jako je Svatý stolec a jeho role v mezinárodní politice, problematice postavení církví v komunistických režimech, základním postojům katolické církve vůči těmto režimům a reálné politice do nástupu Jana Pavla II. V hlavní části se pokouším nastínit papežovo angažmá v konfliktu mezi církví a komunistickými ateistickými státy. Vedle shrnutí obecných rysů postojů Jana Pavla II. a jejich dopadů na proměnu postavení církví k východnímu bloku bych chtěla na dvou modelových příkladech Československa a Polska ukázat různé podoby realizace politiky Svatého stolce ve sledovaných letech.

Annotation

Bachelor thesis *Vatican's Eastern Policy at the Time of pope John Paul II.* expresses mainly by the form of a comparison an enunciation of a change of the so-called Eastern policy of Vatican state by at the time pope John Paul II. It focuses on the reaction of Holy See to the new situation of catholic church in the Eastern bloc countries, where the church was under the preasure of the atheistic regim. The main emphasis in this bachelor thesis is placed on the specific policy concept of Holy See to the Eastern bloc at the time of John Paul II. First of all the bachelor thesis focuses on the identification of problems such as the Holy See and its role in the international politics, the problem of the issue status of churches in the communist regimes, the basic attitudes of catholic church to these regimes and the real policy by the taking up of John Paul II. In the main part, I'm trying to outline his engagement in the conflict between the church and the communist atheistic states. In addition to the general features positions of John Paul II. and their impact on the change of

status of churches to the Eastern bloc, I'd like to show on two model examples of Czechoslovakia and Poland the two different forms of the politics realization the Holy See in the monitored years.

Klíčová slova

Svatý stolec, Jan Pavel II., východní blok, katolická církev, komunismus, lidská práva

Key words

The Holy See, John Paul II., Eastern bloc, catholic church, communism, human rights

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny.

Souhlasím s tím, aby tato práce byla univerzitou zpřístupněna veřejnosti a používána pro účely výzkumu a studia v souladu s autorským právem.

V Praze dne: 19.5.2010

Tereza Navrátilová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda velmi poděkovala Mgr. Jaroslavu Cuhrovi, PhD. za odborné vedení, zapůjčenou literaturu, přátelský přístup a velkou trpělivost při zpracovávání a korektuře mé bakalářské práce.

Obsah

Úvod	1
1. Charakteristika Vatikánu jako státu a předchůdci Jana Pavla II.	3
1.1 Základní charakteristika Vatikánu	3
1.2 Základní charakteristika politiky předchůdců papeže Jana Pavla II.	4
2. Postavení církví východní Evropy a praktická politická jednání před nástupem Jana Pavla II.	8
2.1 Stav církví v zemích východní Evropy po druhé světové válce	8
2.2 Mezinárodní jednání probíhající před nástupem Jana Pavla II. a jejich výsledky.....	9
3. Jan Pavel II. a přitvrzení vatikánské politiky	14
3.1 Reakce zemí východního bloku na zvolení Karola Wojtyly papežem	14
3.2 První papežova návštěva Polska	17
3.3 Napjatá situace v Polsku na počátku osmdesátých let a vznik Solidarity.....	19
3.4 Papežova druhá návštěva své rodné země a 80. léta v Polsku.....	22
3.5 Osmdesátá léta v Československu a jeho vztahy s Vatikánem.....	27
Závěr.....	33
Summary.....	34
Seznam pramenů:	36

Úvod

Tato práce se zabývá proměnou tzv. vatikánské východní politiky za pontifikátu Jana Pavla II.

Obecně platí, že Svatý stolec se pokoušel nějakým způsobem reagovat na novou situaci katolické církve v zemích tzv. východního bloku. Katoličtí věřící představovali významnou část obyvatelstva a církve se zde ocitla pod tlakem ateistických režimů. Vatikánská politika se postupně proměňovala od naprostého odmítnutí vzájemných jednání až po pokusy navázat určité diplomatické vztahy k vylepšení situace místních církví. Dodnes se v rámci historické debaty se vede spor o účinnosti a prospěšnosti tohoto postupu.

V této bakalářské práci je hlavní důraz kladen na specifické pojetí politiky Svatého stolce vůči východnímu bloku v době pontifikátu Jana Pavla II. Otázkou také je nakolik šlo o politiku zcela novou a nakolik navazovala na předchozí vzory.

Základní teze je, že Jan Pavel II. nezměnil chod vatikánské diplomacie, ale vložil do ní i své osobní přístupy, primárně v podobě veřejných vymezení se vůči autoritativním režimům, což neodpovídalo diplomatické rétorice jeho posledních předchůdců. V tomto ohledu byly důležité hlavně jeho návštěvy Polska, kde usiloval o zdůraznění autonomie jedince, jeho práv a limitů právní moci ve vztahu ke společnosti i jedinci. V obdobném duchu koncipoval i několik svých encyklik.

V práci se chci nejprve zaměřit na témata jako je Svatý stolec a jeho role v mezinárodní politice, problematika postavení církví v komunistických režimech, základní postoje katolické církve vůči těmto režimům a reálná politika do nástupu Jana Pavla II.

Zde se pokouším charakterizovat tyto fenomény na příkladu zemí se silným podílem katolických obyvatel (Maďarsko, Polsko, Československo).

V hlavní části se chci soustředit na jeho angažmá v konfliktu mezi církví a komunistickými ateistickými státy. Vedle shrnutí obecných rysů postojů Jana Pavla II. a jejich dopadů na proměnu postavení církví ve východním bloku bych chtěla na dvou modelových příkladech Československa a Polska ukázat různé podoby realizace politiky Svatého stolce ve sledovaných letech.

Práce vychází primárně z publikovaných prací českých i zahraničních autorů, pamětí aktérů a další sekundární literatury. ¹

Nejdůležitější z nich jsou paměti státního sekretáře Svatého stolce Agostina Casaroliho, který byl jedním z důležitých jednatelů této politiky od šedesátých let. Vedle toho byly důležité práce autorů zaměřených specificky na vatikánskou východní politiku jako je: F.X.Halas, Jonathan Luxmoore, Jolana Babiuch, Jaroslav Cuhra, George Weigel, Michael Walsh, Agostino Casaroli, U.Colombo Sacco a další.

Na základě těchto pramenů se snažím komparovat postavení církví ve vybraných zemích a analyzovat hlavní trendy vatikánské politiky u jednotlivých papežů.

¹ Srov. seznam použité literatury: F.X.Halas – Fenomén Vatikán, Jonathan Luxmoore a Jolana Babiuch - Vatikán a rudý prapor, Jaroslav Cuhra – Československo-vatikánská jednání 1968 - 1989, George Weigel – Svědek naděje, Michael Walsh – Jan Pavel II. - Životopis, Agostino Casaroli - Trýzeň, U.Colombo Sacco – John Paul II. and the World Politics

1. Charakteristika Vatikánu jako státu a předchůdci Jana Pavla II.

1.1 Základní charakteristika Vatikánu

Stát Vatikán je absolutní monarchií, v jejímž čele stojí papež. Hlava Svatého stolce je volena kolegiem kardinálů v konkláve. Papež je absolutním vládcem v zemi a je držitelem jak moci exekutivní, tak i legislativní a soudní. Městský stát Vatikán nelze poměřovat podle obecných znaků státnosti, jak jsme zvyklí a nelze tak ani hodnotit jeho politický význam ve světě. Papež je jak absolutním suverénem ve státě, tak i hlavou katolické církve.

„Význam Vatikánu ve světové politice je založen výhradně na papežově postavení duchovní hlavy církve. A z těchto skutečností vyplývá důsledek, že stát, jehož vládcem byl anebo je římský biskup, představuje pro papeže v současné době, stejně jako tomu bylo vždy v minulosti, nástroj, respektive jeden z nástrojů, jenž má sloužit výkonu jeho poslání hlavy katolické církve.“²

Vatikán se od ostatních států liší také tím, že jeho politika je primárně motivována zájmy katolické církve a nikoli státu jako takového. „Zkrátka vše, čím Vatikán je a co dělá, je zcela podřízeno tomuto základnímu účelu služby duchovním cílům vyplývajícím z papežovy role náboženského vůdce. Ve zkratce by se tato skutečnost dala vyjádřit takto: Papež nepotřebuje být hlavou státu proto, aby vládl, ale proto, aby nebyl ovládán.“³

„Smyslem existence vatikánského státu je zajištění nezávislosti Svatého stolce jako nejvyšší instituce katolické církve.“⁴ Vlastní stát Vatikán v podstatě slouží církvi jako garance absolutní nezávislosti pro plnění svých cílů ve světě.

Symbolická velikost území, na kterém se Vatikán rozkládá, samozřejmě není pro Svatý stolec důležitá. Hlavní je jeho samotná existence, která mu zaručuje nezávislost na jakékoli jiné světské moci.

Velká moc Vatikánu spočívá v jeho vlivu na všechny vyznavače katolické víry, kterých je po celém světě více než miliarda. V této souvislosti je nutné připomenout již všeobecně známý výrok Josifa Stalina: „Kolik má Vatikán divizí?“, čímž chtěl dát najevo, že postoje Vatikánu ke komunismu, vzhledem k jeho malé rozloze, pro něj nejsou důležité.

² HALAS, František X. (2004): *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, strana 15

³ Tamtéž, strana 16

⁴ GELNAROVÁ Jitka (2009), *Vatikán: charakteristika státu v kontextu jeho propojení se Svatým stolcem*, Acta Politologica, Internetový recenzovaný časopis, Vol.1, No.1, Str. 64 – 77, strana 67

Nicméně jeho nástupci a představitelé Sovětského svazu i dalších zemí za železnou oponou sledovali aktivitu Vatikánu s velkou opatrností, jež nabrala na intenzitě po nástupu velké osobnosti, prvního neitalského papeže po téměř pěti letech, muže ze země spadající do východního bloku, papeže Jana Pavla II.

1.2 Základní charakteristika politiky předchůdců papeže Jana Pavla II.

Pro pochopení, proč byl nástup Karola Wojtyly na papežský post v roce 1978 tak významný, je nezbytné alespoň stručně nastínit jaké nábožensko-politické linie se drželi jeho předchůdci.

Kontroverzní osobností zůstává dodnes v pořadí 260. papež Pius XII., jenž byl nositelem pontifikátu od počátku druhé světové války až do své smrti v roce 1958.

Piovi XII. je vytýkáno, že nikdy během druhé světové války veřejně neodsoudil holocaust. Obecně se však zapomíná na to, že Vatikán i sám papež osobně pomohli zachránit během války tisíce životů. Důvodem zdánlivě pasivního postoje nebyla pravděpodobně papežova osobní zbabělost, ale jeho obava o ještě větší zhoršení již tak nepříznivé situace, ve které se Vatikán, resp. celý svět v době druhé světové války nacházel.

Za možná větší nebezpečím než byl nacismus, považoval papež Pius XII. komunismus.

V roce 1949 přistoupil v tomto směru k razantnějšímu kroku - všichni dobrovolní členové komunistické strany byli automaticky exkomunikováni z církve.⁵ Církev zvolila vůči komunistickým režimům odmítavou strategii beze snahy vést s těmito režimy dialog. Od jeho nástupce Jana XXIII. se vzhledem k jeho pokročilému věku neočekávaly převratné změny a byl považován za papeže na přechodné období. Nicméně s jeho pontifikátem přišly první náznaky možných jednání mezi Vatikánem a východním blokem, přestože byl zastáncem protikomunistické linie podobně jako Pius XII..

Na rozdíl od svého předchůdce se však mnohem intenzivněji věnoval navazování mezinárodních styků s ostatními státy.

Za jedno z jeho důležitých děl je považována encyklika *Mater et Magistra*, kterou vydal u příležitosti sedmdesátého výročí od *Rerum Novarum*⁶. Papež se v ní staví za

⁵ Exkomunikační dekret závazný pro celou církev vyšel v červenci 1949

⁶ *Rerum Novarum* – znamená nový počátek sociálního učení církve, uvědomění církve že průmyslovou revolucí vzniká nový typ společnosti, který od církve žádá, aby v ní byla přítomna novým způsobem. Její

soukromé vlastnictví, jež považuje za základní kámen svobody člověka a dále v ní nastiňuje strukturální změny v církvi, což bylo novum ve veřejné prezentaci katolické církve.

V roce 1962 se stal jedním z prostředníků mezi Johnem Kennedym a Nikitou Chruščovem ve vyhrocené Kubánské krizi, kdy se zdálo, že se svět ocitl na pokraji jaderné války. I po papežově naléhání na zachování míru dal Chruščov stáhnout střely a záhy se vyslovil pro rozšíření vztahů s Vatikánem.⁷ V tomto zlomovém bodě začal podnikat malé krůčky ke sblížení s Východem. Během pontifikátu Jana XXIII. byl uspořádán historicky důležitý druhý vatikánský koncil. Koncil zahájil Jan XXIII. na podzim roku 1962 v bazilice sv. Petra v Římě a zakončen byl jeho nástupcem Pavlem VI.

„Byla to převratná událost. Říká to dokonce i takový člověk jako de Gaulle, jak jsem kdysi četl v jeho vzpomínkách na setkání s Jeanem Guittinem. Guittin se ho ptal, jaká událost byla podle něj v uplynulém století nejdůležitější, a de Gaulle odpověděl: „Druhý vatikánský koncil.“⁸ Když Jan XXIII. koncil zahajoval, vyhlásil jeho cílem „aggiornamento“ – proměnu a důkladnou obnovu církevního života. Druhý vatikánský koncil měl několik důležitých přínosů. Došlo ke sblížení s ostatními křesťanskými církvemi a bylo přijato, že veškeré církevní obřady nebudou nadále probíhat v latině, jak tomu bylo doposud, ale v rodném jazyce, aby byly srozumitelnější pro návštěvníky bohoslužeb.

Druhý vatikánský koncil navštívili i dva představitelé ruského pravoslaví po ujištění Moskvy, že koncil nebude politický. Jan XXIII. viděl ve zlepšení vztahů s Moskvou naději na sblížení i s ostatními státy východní Evropy.

V závěru koncilu došlo k určitým názorovým rozdílům jak a jestli vůbec by se měla církev vyjadřovat na adresu komunismu. Převládá zde názor, že jeho odsuzováním dochází pouze k jeho posílení. Při závěrečném zasedání v roce 1965 byla pouhou desetinou účastníků podepsána demarše požadující razantnější přístup ke komunismu. Jako ústupek těmto signatářům byl do pastorální konstituce *Gaudium et spes*⁹ přičleněn seznam všech

sociální nauka bude muset odpovídat této nové skutečnosti a církev bude muset vybudovat nové formy sociálního jednání, které budou odpovídat novým formám vykořisťování.
ve smyslu právním i sociálním.

⁷ CASAROLI, Agostino (2001): *Trýzeň trpělivosti*, vydalo Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří v roce 2001, strana 47 - 48

⁸ TUCCI, Robert (2005): *Katolický týdeník 51/2005, II. vatikánský koncil před 40 lety*, (rozhovor, autorka textu: Johana Bronková) <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4301>, staženo dne: 3.5.2010

⁹ *Gaudium et spes* (radost a naděje) – pastorální konstituce a jeden z dokumentů druhého vatikánského koncilu, vytyčuje zejména vztah mezi církví a okolním světem -

dosavadních papežských prohlášení o komunismu s výjimkou výnosu Svatého oficia z roku 1949 o exkomunikaci všech kolaborantů s komunisty.

Učení katolické církve procházelo vývojem. Církev se distancovala od komunismu, ale nepodařilo se jí dosud najít účinnou odpověď na některé ideologické výzvy, s nimiž se musela konfrontovat. Jan XXIII. považoval komunismus za výplod moderní doby, který má své kořeny a logické zdůvodnění. Jan XXIII. zemřel v průběhu druhého vatikánského koncilu.¹⁰ Do poslední chvíle usiloval o nalezení cesty k alespoň základnímu dialogu se zeměmi za železnou oponou. Oporu v této snaze nalézal u diplomata a pozdějšího státního sekretáře Vatikánu Agostina Casaroliho. Jak píše ve svých pamětech, vydal se ještě pár týdnů před papežovou smrtí na setkání s kardinálem Mindszentym, později s monsignorem Beranem v Praze a nakonec došlo i na schůzku s kardinálem Wyszyńským, aby s nimi probral situaci církve v jejich zemi. Jakmile se monsignore vrátil ze svých cest do Říma, papež se s ním chtěl ihned setkat. „Byl spokojen, že se na závěr jeho papežské služby tímto důležitým krokem otevřela cesta k dialogu se světem tak nepřátelským. Tušil, že nic nebude moci znovu zavřít otvor, který se mu podařilo udělat do železné opony. Byl klidný a rád, že věci se začaly hýbat, ale poznamenal, že to bude vyžadovat ještě hodně času.“¹¹

Nástupcem Jana XXIII. se po jeho smrti stal Pavel VI., jenž zastával papežský post v letech 1963 až 1978. Pavel VI. určil pořadí svých priorit. Jeho cílem bylo, aby církev dospěla k hlubšímu sebepoznání, aby dosáhla určité obnovy a aby se snažila o lepší komunikaci s moderním světem.

Svatý stolec se dále snažil navázat intenzivnější vztahy se zeměmi východního bloku, protože chtěl poznat potřeby tamní církve a chtěl podnikat kroky, které by přispívaly k udržování míru a ku prospěchu místních církví. Aby církev mohla alespoň nějakým způsobem fungovat v zemích východní Evropy, bylo nezbytné, aby se zachovávala struktura podporující správu církve. Základní myšlenkou byl předpoklad, že tato struktura se snadněji udrží se souhlasem místní vlády, takže cestou dialogu, nikoliv tajně.

Jak jsem již zmínila, monsignore Casaroli píše ve svých pamětech o tom, jak podnikl několik cest do Maďarska, Polska, Československa a dalších zemí. Vedle oficiálních návštěv cestoval po Evropě také anonymně v civilním obleku a pod jiným jménem.

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html, staženo dne 2.5.2010

¹⁰ Srov. HALAS, „Fenomén Vatikán“, strana 421 - 432

¹¹ CASAROLI, „Trýzeň trpělivosti“, strana 12

Jakožto obratný diplomat si byl dobře vědom, že komunistické režimy jsou ochotny přistoupit k dílčím ústupkům pouze tehdy, když to pomůže k dosažení jejich cílů.

Záměrem Casaroliho bylo přesvědčit je, že vzájemná tolerance je i v jejich zájmu.

Již Jan XXIII. řekl před zahájením druhého ekumenického vatikánského koncilu: „Chci nechat otevřená okna církve, abychom viděli na lidi venku a oni se zase mohli dívat dovnitř.“¹², čímž měl na mysli celkově větší otevřenost církve všem lidem a sblížení s ostatními křesťanskými církvemi. A to se také snažil Pavel VI. během svého celého patnáctiletého pontifikátu, který skončil 6. srpna 1978. Jeho nástupcem byl zvolen Jan Pavel I. Nový představitel Svatého stolce chtěl symbolicky vyjádřit, jakým směrem by se měl ubírat jeho pontifikát, a proto si zvolil obě jména svých předchůdců a stal se tak prvním papežem s dvojitým jménem.

Záhy po svém zvolení veřejně odsoudil leninismus. Svůj odpor vyjádřil vlastní adaptací Ciceronova výroku *Ubi bene, ibi patria (kde je dobře, tam je vlast)*. Řekl, že království Boží není identické s královstvím člověka a že rozhodně neplatí *Ubi Lenin, ibi Jerusalem (kde je Lenin, tam je Jeruzalém.)*¹³

Pokud by měl Jan Pavel I. příležitost řídit úřad delší dobu, pravděpodobně by změnil kurz vatikánské východní politiky tak, jako to udělal jeho nástupce. Své názory a postoje nestihl dále rozvést a praktikovat, protože v září 1978, tedy dva měsíce po svém srpnovém zvolení v roce 1978, zemřel.

Výsledek volby nástupce zesnulého Jana Pavla I. byl více než překvapující, protože po více než půltisíciletí usedl na stolec Svatého Petra neitalský papež, člověk, který pocházel ze země za železnou oponou – Karol Wojtyła.

Karol Wojtyła přijal jméno Jan Pavel II. Touto volbou jména symbolicky vyjádřil, že chce pokračovat ve stopách svého předchůdce a dokončit to, v čem mu zabránila předčasná smrt.

Za jeho pontifikátu nabere směr vatikánské východní politiky na razanci a konkrétnosti, čemuž se tato práce bude podrobněji dále věnovat.

Cílem první kapitoly bylo v krátkosti představit státní aparát Vatikánu a ve stručnosti přiblížit, jakou nábožensko – politickou linii zastávali předchůdci Karola Wojtyly.

¹² ZIMMERMANN, Carol (21.10.2005): *Catholic News Service, Council's impact on religious education still felt in U.S.*, , <http://www.catholicnews.com/data/stories/cns/0506014.htm>, staženo dne: 13.5.2010

¹³ Jan Pavel I. (20.9.1978), *Přijímací audience*, http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_i/audiences/documents/hf_jp-i_aud_20091978_en.html staženo dne 13.5.2010

2. Postavení církví východní Evropy a praktická politická jednání před nástupem Jana Pavla II.

2.1 Stav církví v zemích východní Evropy po druhé světové válce

Po druhé světové válce se země střední a východní Evropy dostaly pod silnou nadvládu komunistického Sovětského svazu a komunistických stran, což mělo zásadní dopad na jejich další osudy. Míra potlačení náboženského života nebyla shodná, ale základní tendence komunistické politiky vůči církvi shodné byly.¹⁴

Komunistické režimy chápaly církve jako politického oponenta, kterého je zapotřebí vytlačit z veřejného prostoru, marginalizovat jeho vliv na obyvatelstvo a v konečné fázi církve dotlačit k rozchodu s Vatikánem a vytvořit církve podřízené státní moci. V rámci této politiky byly užity politické procesy vůči duchovním i laikům, zabavování církevního majetku, omezování náboženské svobody v plné šíři (vzdělávání, útoky proti řeholním řádům, rušení celých církví /řeckokatolíci/, podpora ateizace společnosti apod.). Vzhledem k rozdílnému postavení katolické církve v jednotlivých společnostech byla tato snaha různě účinná, zvláště polská katolická církev dokázala tlaku nejvýrazněji odolávat, přesto i zde lze hovořit o částečně ochromené církvi, zbažené některých tradičních aktivit.

Nejnámějším výrazem perzekuční politiky byly politické procesy a internace, uplatněné i vůči nejvyšší hierarchii. Modelovým příkladem je maďarský kardinál Jozsef Mindszenty, odsouzený v roce 1949 na doživotí, pražský arcibiskup Josef Beran, internovaný bez soudu v roce 1949 i nakonec polský primas Stefan Wyszyński, zatčený v roce 1953. Vedle toho probíhala perzekuce napříč celou církví, ve vykonstruovaných procesech byly odsouzeny tisíce duchovních i laiků. Paralelně byly omezeny aktivity řeholních řádů, v Československu byly mužské řehole v roce 1950 protiprávně zrušeny a řeholníci internováni. Součástí proticírkevního tažení byla izolace od Vatikánu a vytváření prorežimního hnutí duchovních i laiků. Zvláště pro církve v Československu a Maďarsku byla tato politika navenek velmi úspěšná, během padesátých let se podařilo církevní aktivity výrazně utlumit a z vnějšího pohledu šlo o církve prakticky „mlčící“. Polská církve

¹⁴ Tato krátká subkapitola vychází z: LUXMOORE, Jonathan and BABIUCH, Jolanta (1999): *The Vatican and the Red Flag, The Struggle for the Soul of Eastern Europe*, British Library Cataloguing-in-Publication Data, 1999; GRAJEWSKI, Andrzej: *Jidášův komplex*, vydalo nakladatelství Prostor, 2002; BALÍK, Stanislav; HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*, vydalo nakladatelství CDK, Brno 2007

sice vzhledem ke své základně represivnímu tlaku částečně odolala, ale i ona měla omezený kontakt s církví za železnou oponou.

Právě z tohoto pohledu je otázka proměny původně rigidně odmítavé vatikánské politiky pochopitelnější. Zvláště problematicky byla chápána situace v Československu a Maďarsku s celou řadou biskupy neobsazených diecézí a spoustou duchovních bez možnosti vykonávat svůj úřad. Také otázku internovaných a vězněných biskupů považoval Vatikán za potřebnou k řešení.

2.2 Mezinárodní jednání probíhající před nástupem Jana Pavla II. a jejich výsledky

K určitému náznaku prolomení chladných vztahů mezi Východem a Svatým stolicem došlo, když Jan XXIII. dosedl na papežský stolec a Chruščov později poděkoval papeži za jeho příspěvek k zachování míru v době kubánské krize a poslal mu blahopřání k jeho osmdesátým narozeninám. Záhy došlo sice k symbolickému, ale velmi důležitému setkání, kdy byli přijati na audienci u papeže Chruščovova dcera se svým chotěm, jak to popisuje Casaroli ve svých pamětech: „Setkání nevedlo k žádnému podstatnému závěru, ale bylo mimořádně důležité, protože se jím vytvořil precedens, že vatikánské brány se před osobnostmi sovětského bloku nezavírají.“¹⁵

Jak jsem již stručně nastínila v předchozí podkapitole, postavení polské církve se lišilo od té československé a maďarské. V Polsku jednání mezi režimem a místní církví probíhala přinejménším od roku 1956 a církvi se podařilo obnovit po stalinských časech dílčí autonomii. Zdejší episkopát byl prakticky kompletní, například v roce 1964 došlo k neproblematickému jmenování Karola Wojtyly krakovským arcibiskupem.¹⁶

Jak popisuje Agostino Casaroli ve svých pamětech, podnikl v roce 1963 výpravu do Varšavy, kde polská vláda projevila přání normalizace vzájemných vztahů.

„Na rozdíl od vlád ostatních komunistických zemí nebyla s to zamezit veřejným projevům náboženské víry a jejímu organizování. Skutečně, obraz, který v tomto směru Polsko poskytovalo, se velice lišil od obrazu, který poskytoval zbytek sovětského bloku, i když mu byl v mnohém podobný jak na poli legislativním, tak i na poli různých zásahů státní moci.“¹⁷

¹⁵ CASAROLI, „Trýzeň trpělivosti“, strana 49

¹⁶ Srov. LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 133

¹⁷ CASAROLI: „*Trýzeň trpělivosti*“, strana 235

Základní problém polsko-vatikánských vztahů byl nejen bilaterální. Totiž vatikánský souhlas s novou podobnou polských západních hranic na linii Odra – Nisa.

Zde však vyvstal problém, přestože Vatikán neupíral Polsku jeho znovunabytému území a NDR byla tato hranice ratifikována, SRN ji však odmítalo. Vatikánská ochota zdefinitivnit novou diecézní strukturu v Polsku tak narážela na další mezinárodní obtíže, neboť Svatý stolec měl se Spolkovou republikou Německo navázány diplomatické styky.

Tento problém týkající se hranic byl definitivně vyřešen až téměř o deset let později, když nejprve Polsko a SRN uzavřely dohodu o nenarušitelnosti polských hranic.¹⁸

To umožnilo uzavření dohody o přeměně uspořádání církevních diecézí na území SRN a Polska v souladu se státními hranicemi, jak uvádí Casaroli ve svých pamětech.

„V červnu 1972 Spolková republika Německo ratifikovala dohodu, kterou se vzdala výkonu suverénních práv na územích postoupených Polsku, jichž se do té doby domáhala. Tím jsme také uzavřeli používání výjimek k zakládání, uzpůsobení a spravování církevních obvodů. Následkem toho Svatý stolec mohl postupovat bez dalšího časového zdržení.“¹⁹

To samozřejmě nebyl jediný problém, který by bránil v navázání plnohodnotných diplomatických styků, o něž koneckonců polský komunistický režim nějak zvlášť neusiloval a polská katolická církev pohlížela na jejich případné navázání jako na omyl Svatého stolce, který jenom přinese komunistickému režimu v Polsku větší popularitu na mezinárodním poli. Ostatně takto později v osmdesátých letech pohlížela část polské církve i na návštěvy Jana Pavla II. Nedílnou součástí těchto problémů bylo zvláštní postavení církve v Polsku, která požadovala plnohodnotnou účast na dialogu mezi polskou vládou a Svatým stolicem. Snaha režimu vyšachovat místní církve z těchto jednání byla neúspěšná.

A hlavně díky těmto úskalím muselo být navázání oficiálních diplomatických styků odloženo až po pádu komunismu.²⁰

V Maďarsku bylo postavení církve o poznání slabší než v Polsku, ale situace zde ještě nebyla tak tristní jako v sousedním Československu. Jak jsem už ve své práci zmínila, Agostino Casaroli podnikl několik cest po východní Evropě v šedesátých letech. V roce 1963 vážil monsignore Casaroli cestu do i Maďarska, kde se měl setkat s kardinálem Mindszentym. Kardinál pobýval na americké ambasádě, kde mu byla zaručena bezpečnost, ale postupem času to začalo komplikovat navazování vztahů mezi Spojenými státy a

¹⁸ PACZKOWSI, Andrzej: Půl století dějin Polska, vydalo nakladatelství Academia, 2000, strana 215

¹⁹ CASAROLI: „Trýzeň trpělivosti“, strana 242 – 243

²⁰ Srov. CASAROLI: „Trýzeň trpělivosti“, strana 234 a dále

Maďarskem a také mezi Maďarskem a Svatým stolcem. Kardinál Mindszenty byl velkým odpůrcem komunismu a byl proti navazování jakýchkoli vztahů mezi maďarskou vládou a Vatikánem.

V Maďarsku vyvstával podobný problém jako v Československu a tím bylo obsazení biskupských postů a nalezení vhodných kandidátů pro obě strany. Maďarská vláda chtěla, aby biskupská konference vybrala kandidáty a aby s tímto seznamem byla obeznámena dříve než Svatý stolec. Vatikán si chtěl zase své kandidáty vybírat sám, aby je následně schválila vláda a tak opět mohlo jen stěží dojít k nějakému výsledku. Díky velké iniciativě se nakonec Svatému stolci podařilo prosadit, že si kandidáty bude vybírat sám a v roce 1964 bylo jmenováno pět nových biskupů, jak se lze dočíst v Casaroliho pamětech.²¹

Již v roce 1963 byl sepsán seznam problémů, které překážely v navázání vzájemných vztahů, a tento seznam byl potom součástí dokumentu, který byl podepsán v roce 1964.

Tento dokument byl spíše malým krokem alespoň k částečnému navázání kontaktů. Nemůžeme jen hodnotit jako konkordát a jeho podepsání neznamenovalo oficiální navázání diplomatických styků. V tomto ohledu měl bohužel trochu kontraproduktivní dopad na maďarskou společnost, která si od něj slibovala více, než bylo možné. Tyto plané naděje vznikly také tím, že dokument nebyl přístupný veřejnosti, takže si jeho obsah mohli lidé pouze domýšlet. Vatikán si od tohoto dokumentu sliboval možnost podobného navázání kontaktů i s ostatními zeměmi východního bloku, a proto bylo důležité, aby nedošlo k veřejnému zklamání, které by se pak přeneslo i do dalších zemí.

Svatý stolec byl tristní situací samozřejmě znepokojen a chtěl si vyžádat možnost posílat do Maďarska své vyslance či neoficiální osoby, které by monitorovaly zdejší situaci.

„Prakticky to byl návrh k zahájení systematických pracovních styků, které by mohly vyústit do dalších vyšších forem. Bezpochyby byl zde od počátku také strach, že by tím měli přímo na místě zvědavé oko a možného partnera, jímž by ve věci rozhovorů a informování Svatého stolce nebylo možno manipulovat jako s místními biskupy.“²² Přes četná jednání na toto téma se nedosáhlo žádného výsledku a Vatikán tak neměl možnost kontrolovat místní situaci, aby tak mohl čelit obviněním z řad maďarské církve, že dokument nezměnil omezující postavení katolíků.

²¹ Srov. CASAROLI, „Trýzeň trpělivosti“, strana 98

²² CASAROLI, „Trýzeň trpělivosti“, strana 104 - 105

Stále také nebyla vyřešena situace s kardinálem Mindszentym, jenž byl „vězně“ na americké ambasádě. Jeho zdravotní stav se náhle zhoršil a začalo se spekulovat, že by tato situace mohla být konečně podnětem k nalezení řešení, například v podobě přesunu do nějaké zahraniční nemocnice. Agostino Casaroli jej navštívil v roce 1965, aby s ním o tom pohovořil, ale kardinálův stav se mezitím o poznání zlepšil a dal raději přednost setrvání na ambasádě.

Jak jsem již zmínila, jeho zdejší pobyt příliš neusnadňoval zlepšování styků mezi USA a Maďarskem. Dialog mezi Svatým stolicí a Maďarskem na toto téma probíhal pravidelně téměř každý rok, ale až v roce 1971 kardinál přijal nabídku vatikánského azylu a v září toho roku se tam přemístil.

V roce 1973 se Svatý stolec rozhodl řešit další problém ohledně Maďarska a tím bylo napravit stav dosavadního církevního vedení.²³ S tím se však pojila velmi nepříjemná povinnost pro papeže, a sice musel požádat monsignora Minszentyho, aby se vzdal svého titulu ostřihomského arcidiecéze. Kardinál s úctou tuto žádost odmítl a papeži nezbylo nic jiného, než aby sám prohlásil primaciální arcidiecézi Ostřihom jako uprázdněnou.²⁴ Mindszentyho nástupcem se stal monsignore Lékai.

Jednání s Československem začala téměř souběžně jako s Maďarskem, ale brzy se ukázalo, jak vzpomíná Agostino Casaroli ve svých pamětech, že zde bude situace ještě o mnoho obtížnější.²⁵

Jak jsem již zmínila v předchozí kapitole byly i v Československu přerušeny diplomatické styky s Vatikánem. Episkopát v Československu byl v tragickém stavu a aby se tato situace zlepšila, byla nutná podpora Svatého stolce. V navázání jednání však bránilo Vatikánu nejen tragické právní postavení československé církve, ale i z morálního hlediska nepřijatelné Mírové hnutí československého duchovenstva, podporované vládou. Vláda prosazovala, aby na uprázdněné biskupské posty byli dosazeni členové tohoto hnutí, což bylo pro Svatý stolec nemyslitelné.

V roce 1963 byla zahájena jednání mezi Agostinem Casarolim a vládními zástupci. „Koncem roku 1963 došlo k prolomení zdi, která až dosud pevně oddělovala Řím od Prahy, a při prvním setkání v květnu na Zbraslavi byla atmosféra vcelku plná ohledů a na osobní úrovni přátelská. To dovolovalo hledět s určitou nadějí na vlastní jednání, které

²³ CASAROLI, „Trýzeň trpělivosti“, strana 117

²⁴ GRAJEWSKI, Andrzej: Jidášův komplex, vydalo nakladatelství Prostor, 2002, strana 107

²⁵ K těmto jednáním více také v CUHRA, Jaroslav (2001): Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989, vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001, strana 22 – 30

začalo 6. září v Římě.²⁶ Předpokládalo se, že výsledkem těchto jednání bude dokument podobný jako v Maďarsku, ale jak se později ukázalo, v Československu byla tato cesta mnohem delší. Jednalo se primárně o případu arcibiskupa Berana, jenž byl internován od roku 1949. Ohledně jeho případu padaly různé návrhy na řešení, z kterých nakonec vyplynulo, že prozatím bude nejlepší postup, když bude arcibiskup přísahat republice a následně se vzdá možnosti vykonávat pražský arcibiskupský úřad. Tak se tomu stalo na podzim roku 1963 a arcibiskup se následně přesídlil do Radvanova, kde byl však nadále izolován. V roce 1965 jmenoval Pavel VI. monsignore Berana kardinálem, s čímž souviselo dořešení jeho případu, neboť po dlouhém váhání akceptoval odchod do exilu v Římě. Tak se tomu také stalo a monsignore Beran odcestoval v únoru 1965 do Itálie, odkud se už zpět do Československa nevrátil. Komplikovaná jednání probíhala s přestávkami zbytku celých šedesátých let, ale nebylo dosaženo v podstatě ani dílčích úspěchů. Vatikán byl obviňován, že jednání protahuje svou neochotou přijmout některé kandidáty navrhované vládou Československa.

Jisté oživení situace přineslo Pražské jaro v roce 1968. Během těchto několika málo měsíců se na čas vyřešilo několik dlouho se táhnoucích problémů na poli československé církve. Uvolnění nastalo hned v několika případech: větší dostupnost katolického tisku, výuky náboženství, návrat biskupů a kněží do úřadu a další.

Nové kolo jednání mezi Vatikánem a Československem mělo začít v prosinci roku 1968. Po srpnovém vpádu vojsk Varšavské smlouvy se však situace radikálně změnila. Úspěchy, kterých bylo dosaženo pro československou církev, byly postupně zrušeny a jednání s Vatikánem, která měla začít probíhat na konci roku, byla nakonec odložena až do roku 1970.

Následně se vlekoucí jednání byla obnovena v roce 1970, jejich jasným cílem bylo řešit tristní situaci prázdných biskupských postů v Československu. „Aktuálně řešenou otázkou se stalo obsazení biskupských stolců. Přispěla k tomu i postupná destrukce "biskupského sboru" v Československu, když v únoru 1972 zemřel biskup Skoupý, v červnu téhož roku biskupové Hlouch a Pobožný. Nastala tak situace, kdy v českých zemích zůstal jen jediný řádný biskup - Trochta v Litoměřicích, neboť pražskou diecézi spravoval biskup Tomášek z pohledu církve prakticky dočasně (u světicího biskupa Matouška státní správa opět odmítala akceptovat jeho činnost). Na Slovensku pak již nepůsobil ani jediný

²⁶ CASAROLI, „Trýzeň trpělivosti“, strana 133

biskup se státním souhlasem.²⁷ Jednání o jménech navrhovaných biskupů se zdála beznadějná, jelikož československou vládou navrhované osoby byly pro Vatikán nepřijatelné a naopak.

Nicméně na počátku sedmdesátých let byl konečně podepsán velmi volný dokument o zaplnění alespoň několika prázdných biskupských postů a to jen díky tomu, že Svatý stolec udělal ústupky v případě několika osob, které byly navrženy vládou. Dosažený kompromis nebyl značnou částí církve chápán jako úspěch.

„Při závěrečném jednání, které proběhlo během listopadu a prosince 1972, byl vysloven návrh opětného setkání, aby se tak pohnulo jmenováním biskupů pro stále uprázdněné diecéze. Popravdě nedošlo na tomto poli k žádnému významnému pokroku, navzdory opakovaným pokusům znovu navázat a oživit dialog. To se protáhlo na celá léta až do roku 1978.“²⁸

Několik biskupských postů bylo stále neobsazených a přes veškeré snahy Svatého stolce se tato situace až do druhé poloviny osmdesátých let nezměnila.

3. Jan Pavel II. a přitvrzení vatikánské politiky

3.1 Reakce zemí východního bloku na zvolení Karola Wojtyly papežem

Karol Wojtyla byl nečekaně zvolen nástupcem Jana Pavla I. v polovině října 1978. Stal se prvním neitalským papežem po téměř pěti letech a vůbec prvním polským pontifikem. Jeho osobnost byla známa již z druhého vatikánského ekumenického koncilu. Zvolení Karola Wojtyly na papežský stolec šokovalo úplně všechny a každého v jiném slova smyslu. Východní blok byl z jeho volby papežem silně znepokojen a obával se, jaký to bude mít dopad na vatikánskou východní politiku.

Zvláštní znepokojení z nového papeže panovalo samozřejmě v Sovětském svazu. Ústřední výbor Komunistické strany SSSR si nechal vypracovat analýzu Olegem Bogomolovem²⁹ na zjištění politických důsledků Wojtylova zvolení. „Bogomolov správně určil jeden problém, který nastane: Wojtylovo zvolení bude mít za následek zvýšený tlak

²⁷ CUHRA, Jaroslav: *Československo – vatikánská jednání a vztahy 1948 – 1989*, Resume výzkumného projektu RB 16/18/02, <http://www.farnost-most.cz/system/files/esko-vat%20jednani%201948%20az%201989.pdf>, staženo dne 5.5.2010

²⁸ CASAROLI, „Trýzeň trpělivosti“, strana 167

²⁹ Oleg Bogomolov – ředitel institutu pro ekonomiku a světové socialistické soustavy

Vatikánu na náboženskou svobodu v zemích Varšavské smlouvy.³⁰ Tato myšlenka byla samozřejmě správná, nicméně Karol Wojtyła neměl předem připravený plán na rozklad Sovětského svazu, což by ani samozřejmě nebylo v jeho kompetenci. Jan Pavel II. se vyhýbal již od dob, kdy byl krakovským arcibiskupem, citlivým slovům jako komunismus, či marxismus – leninismus, aby nebyl následně nařčen, že je spolčen s nepřátelským Západem a nepřispěl ještě k dalšímu zhoršení postavení církvi ve východním bloku.

„Jako Polák, který dlouho a usilovně přemýšlel o faktu, že polský národ přežil, i když polský stát neexistoval, byl přesvědčen, že historii žene dlouhodobě kupředu kultura. Realisté se mýlili ne proto, že vojenská a ekonomická moc nebyla důležitá, ale proto, že byla důležitější kultura. A nejmocnější složkou kultury byl kult nebo náboženství.“³¹

Značně znepokojena byla i vláda v Polsku, která samozřejmě nesdílela společné nadšení celé polské společnosti, jelikož si byla vědoma, jaká přítěž jí to přinese.

Pocity s jakými bylo přijato zvolení Karola Wojtyły papežem mezi lidmi v jeho vlasti dobře vystihuje část článku ze dne 23. 10. 1978 v časopise *Der Spiegel*: „O Polácích, katolících i nekatolících, je známo, že se o své nejcennější poklady dělí se světem. Teď je takovým pokladem krakovský arcibiskup. Co očekávají na oplátku? Nečekají manu z nebes ani vojenskou intervenci – také se nedomnívají, že budou přes noc zrušeny jaltské dohody. Pro ně je zázrakem samo povýšení Wojtyły do nejvyššího církevního úřadu.“³²

Toto nadšení panovalo samozřejmě mezi polským lidem, ale mezi stranickými předáky se strhla vlna nejistoty a obav a jeho volbu brali jako politický tah katolické církve, hlavního spojence západního kapitálu.

Špičky na ministerstvu vnitra předpovídaly vysokou pravděpodobnost, že se papež bude intenzivně věnovat problému lidských práv, což odpovídalo i politice prezidenta Spojených států Jimmyho Cartera.

Gierikův režim rychle představil strategii zdůrazňující, že komunismus a katolicismus mají vlastně stejné cíle, jimiž jsou lidskost, mír a uklidňování napětí. Jan Pavel II. slíbil, že zachová ducha dialogu jako jeho předchůdce Pavel VI., ale podotknul, že se vynasnaží, aby polský lid mohl žít život hodnější člověka.³³

³⁰ WEIGEL, George (2000): *Svědék naděje*, Životopis papeže Jana Pavla II., vydalo nakladatelství Práh – Martin Vopěnka, Praha 2000, strana 281

³¹ WEIGEL, „*Svědék naděje*“, strana 297

³² DER SPIEGEL (43/1978), *Das Deutsche Nachrichten-Magazin, Ein Auftrag für den Rest der Welt*: <http://wissen.spiegel.de/wissen/image/show.html?did=40606169&aref=image035/E0522/PPM-SP197804300170025.pdf&thumb=false>, staženo dne 10.5.2010

³³ LUXMOORE, BABIUCH, „The Vatican and the Red Flag“, strana 206

Každý papež je omezován vztahy uvnitř církve a měl by v první řadě prosazovat její zájmy, jež mají zpravidla přednost před soukromými záležitostmi, ale východní blok nenechávalo jeho zvolení chladným. Bylo jim jasné, že Jan Pavel II. je o poznání nebezpečnější a silnější osobností po ideologické stránce než jeho předchůdci. Karol Wojtyła nenapadal komunismus přímo, protože si byl vědom jeho ideologické síly a správně předpokládal, že přímou a otevřenou kritikou komunistického režimu by nebylo jeho vytyčených cílů nikdy dosaženo. Po celou dobu svého pontifikátu zastával názor, že k dosažení určitých změn je třeba velké trpělivosti. Zároveň položil velký důraz na veřejná vystoupení, ve kterých se k právům jedince na svobodu otevřeně vyjadřoval, čímž se do určité míry odlišoval od svých předchůdců. Lze říci, že diplomatické ohledy nehrály v jeho vystoupeních tak výraznou roli jako bylo zvykem u papežů předchozích.

Tvrdé stranické sovětské jádro hodnotilo postup vedení Polské sjednocené dělnické strany jako velice slabé a obávalo se dalšího vývoje situace v Polsku. Charakteristické proto může být přejímání názorů polské Státní bezpečnosti jejich kolegy z KGB, kteří varovali, že „Wojtyła má extrémně antikomunistické názory.“³⁴

Karol Wojtyła jako první z dosavadních papežů poznal komunismus zevnitř a věděl, že křesťané a církve mají velkou moc, kterou je potřeba správně využít k oslabení komunistických režimů. Chtěl pokračovat ve stopách svého předchůdce, ale v poněkud aktivnější formě. Litevský samizdatový časopis *Kronika* otiskl rady pro Jana Pavla II., který později prohlásil, že se s nimi ztotožňuje jeho nábožensko-politická linie. Těmi hlavními body byly:

1. Ateistickým vládám by se nemělo ustupovat, pokud by tím měla utrpět újmu pastorační práce.
2. Záležitosti týkající se věřících ve východní Evropě by ve Vatikánu měly být svěřovány těm, kteří nejlépe znají životní podmínky těchto lidí.
3. Oficiální i neoficiální církvi by se mělo dostávat veškeré možné podpory, včetně jmenování hierarchie pro „církve v katakombách“.
4. Biskupem by neměla být jmenována žádná osoba, která je ochotna ustupovat vládě.
5. Při výběru kandidátů na biskupský úřad by měli být požádáni o konzultaci biskupové v exilu a od duchovních by měla být požadována větší disciplinovanost.

³⁴ ANDREW, Christopher, MITROCHIN, Vasilij: *KGB: Mitrochinův archiv*, vydalo nakladatelství Academia, 2001, strana 507

6. Při organizování globální podpory pronásledovaným věřícím je třeba postupovat energičtěji než dosud.³⁵

Těchto „rad“ se v zásadě držel během svého celého pontifikátu a hlavně v průběhu osmdesátých let, na které se budu zaměřovat v textu dále.

Několik měsíců po svém zvolení vydal papež svou první encykliku a zároveň vůbec první papežský dokument originálně psaný v polštině, *Redemptor Hominis* (Vykupitel světa).

V *Redemptor Hominis* potvrzuje teze druhého vatikánského koncilu a zaměřuje se zde také na lidská práva: „V každém případě je nutné s úctou a nadějí připomenout úsilí, které bylo vynaložené k založení Organizace spojených národů, úsilí stanovit a definovat nezcizitelná práva člověka, přičemž se členské státy zavazují navzájem k jejich důslednému dodržování. Tento závazek přijaly a podepsaly skoro všechny současné vlády. To by mělo být zárukou, že se lidská práva stanou na celém světě základním principem činnosti pro blaho člověka.“³⁶ V encyklice je patrný postoj nového papeže k mezinárodní situaci. Brání zde jedno z nejdůležitějších lidských práv, jímž je podle Jana Pavla II. svoboda vyznání, za kterou je třeba bojovat. V této souvislosti také připomíná závěrečný dokument z helsinské konference podepsaný mnoha evropskými státy v roce 1975.

Encyklika *Redemptor Hominis* nezůstala bez povšimnutí a největší ohlas měla samozřejmě ve východní Evropě, kde zapůsobila i na nekřesťanskou část obyvatel. Papež se totiž obracel nejen na samotné křesťany, ale na „všechny lidi dobré vůle“. Tento termín je s jeho osobou spojován dodnes.

V následujícím textu bych se chtěla soustředit na jeho osobní angažmá ve snaze překonat železnou oponu. A to na příkladech polských papežských návštěv a přitvrzení vatikánské diplomacie ve vztahu k československému režimu. Kompromisní řešení, do určité míry charakterizující dosavadní směr vatikánské politiky, nesměla jít na úkor věcí, které papež považoval za zásadní.

3.2 První papežova návštěva Polska

Návštěva papeže Jana Pavla II. v rodné zemi byla přirozená, avšak její uskutečnění bylo poněkud složitější. Už při své inauguraci papež naznačil, že by se chtěl podívat do

³⁵ LUXMOORE, BABIUCH, „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 209

³⁶ JAN PAVEL II. (1979): *Redemptor Hominis*, Encyklika Jana Pavla II., Vykupitel světa z 4.března 1979, vydalo nakladatelství ZVON, České katolické nakladatelství, Praha 1996

Polska během oslav devátistého výročí smrti sv. Stanislava. Záhy začala jednání mezi Varšavou a Vatikánem o jeho příjezdu. Názory komunistických předáků v Polsku na jeho návštěvu se lišili. Část z nich byla pro jeho přijetí a ta druhá část se bála potencionálních důsledků na polskou společnost a církev. Tyto obavy byly oprávněné, protože první Wojtylova návštěva jeho rodné země měla pro její obyvatele opravdu velký význam a vzbudila v nich naději na zlepšení stávajících poměrů ve společnosti.³⁷ Gierek věděl, že nemá jinou možnost než s návštěvou souhlasit, přestože na něj byl z druhé strany vyvíjen tlak z Moskvy. Když bylo potvrzeno papežovo přijetí, začalo se jednat stanovení data jeho příjezdu. Polští straniční předáci došli k závěru, že než aby přijel papež v květnu na svátek sv. Stanislava, jednoho z patronů Polska a předchůdce Wojtyly na krakovském biskupském stolci, bude rozumnější pro klidnější průběh návštěvy jej přivítat až měsíc po oslavách, tedy začátkem června. Kromě dohody o stanovení data jeho příjezdu zde zůstávaly další otázky k řešení, mezi nimi i to, jak moc se má o papežově návštěvě referovat ve sdělovacích prostředcích. „Vláda, která počítala s tím, že rozsáhlejší pokrytí televizí by mohlo snížit počet lidí na určitých místech návštěvy papeže, nakonec souhlasila s tím, aby celostátní televize vysílala celostátní ceremoniál při příjezdu, setkání papeže s vládními představiteli ve varšavském paláci Belvedere, mši na Vítězném náměstí, návštěvu Osvětlemi se mši, a ceremoniál při odjezdu z Krakova.“³⁸ Něco takového bylo do té doby nemyslitelné, vzhledem k tomu, že církev měla již téměř třicet let zákaz do rozhlasu a televize. Nejtěžší témata ze strany polské vlády byla vyřešena a nic už z tohoto pohledu nebránilo jeho příjezdu.

Jan Pavel II. přijel tedy do své rodné země na počátku června v roce 1979 a předvedl zde, jak obratně a delikátně dokáže mluvit o problémech, ve kterých se zmítá celý komunistický východní blok. Vyjadřoval se velmi otevřeně o lidských právech a svobodě a dal lidem naději, že je možné stávající situaci změnit. Zdůrazňoval však, že k této změně nemá dojít násilným povstáním nebo revolucí, ale postupným a vytrvalým budováním svobody pro všechny.³⁹

Návštěvu sledovalo s napětím celé Polsko. Spousta obyvatel měla to štěstí vidět jej osobně, jiní sledovali celý průběh v televizi a další jej poslouchali v rozhlase. Zdálo se tak těch devět dní, které ve své zemi pobyl, jakoby situace v Polsku byla normální.

³⁷ Srov. WEIGEL, „*Svědék naděje*“, strana 301

³⁸ WEIGEL: „*Svědék naděje*“, strana 303

³⁹ LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 216

S papežovou návštěvou nezpochybnitelně zavál do Polska čerstvý vítr, který oživil naději všech obyvatel Polska.

Papež Jan Pavel II. dal svým spoluobčanům přesně to, co tolik potřebovali a to byla podpora a autorita, navíc autorita v podobě papeže, zosobňující spravedlnost, víru a pravdu, která by podpořila jejich touhu po sebeurčení. Toto poselství, které s sebou papež přinesl, se dotklo nejen věřících, ale i „všech lidí dobré vůle“ z celé východní Evropy. Jan Pavel II. zde na své devítidenní návštěvě dokonale předvedl své řečnické schopnosti ve spolupráci s osobním kouzlem a vzkázal lidem slova, která chtěli slyšet a na která dlouho čekali.

„Věci, ve které lidé celá desetiletí věřili, ale nemohli je veřejně prohlásit, prohlásil Jan Pavel. Věci, které chtěli říci, řekl on.“⁴⁰ Jak jsem již zmínila ve své předchozí kapitole, papež Jan Pavel II. se velmi obratně vyhýbal přímé kritice komunismu, a tak přes všechny jeho komentáře ohledně problémů s jakými se potýkaly církve a společnosti za železnou oponou, nijak výrazně nepobouřil polskou vládu.

Jeho první návštěva se tedy obešla bez přímých politických prohlášení a tak byl i Gierkův režim s průběhem této pouti poměrně spokojen. Nicméně uvítal, když papež 10. června 1979 zemi opustil.

Přestože v Polsku byla první papežova pout' do rodné země považována za poměrně klidnou, ministr zahraničních věcí Sovětského svazu Andrej Gromyko ji přirovnal k návratu Ajatolláha Chomejního do Íránu.⁴¹

3.3 Napjatá situace v Polsku na počátku osmdesátých let a vznik Solidarity

Počátkem roku 1980 došlo k výraznému ochlazení vztahů mezi Východem a Západem v důsledku sovětské expanze do Afghánistánu. Američané zvolili nového radikálnějšího prezidenta Ronalda Reagana, který měl k Janu Pavlu II. kladný vztah.

Vleklá politická i ekonomická krize v Polsku kulminovala v srpnu 1980 stávkovou vlnou, jejímž výsledkem byl vznik nezávislého odborového svazu Solidarity. To představovalo pro následující dekádu rozhodující okamžik, neboť se Solidaritou je spojen postupný rozklad komunistické moci. K jejímu vzniku nepochybně přispěla papežova návštěva Polska.

⁴⁰ WEIGEL: „*Svědectví naděje*“, strana 318

⁴¹ LUXMOORE, BABIUCH, „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 219

Je třeba zdůraznit, že Solidarita nepředstavovala jen čistě odborový svaz, ale jejím cílem byla široká postupná demokratická obroda země.

„Akademikové, kteří se zabývali motivy vystoupení Solidarity, ji obvykle popisovali jako politické protestní hnutí, k jehož vzniku vedly křivdy v ekonomické oblasti. Pravda byla mnohem složitější. Dělníky pracující ve strategických odvětvích polského průmyslu udržoval režim v poslušnosti prostřednictvím systému soutěžení. Solidarita dokázala čelit těmto metodám tím, že si vytvořila síť fungující na principu vzájemné podpory. 9,48 milionu členů; kteří se k hnutí přihlásili v prvních měsících po jejím vzniku, prohlásili Solidaritu za odborový svaz. Ve skutečnosti však byla sociálním hnutím, motivovaným pohnutkami ekonomickými a sociálními, ale stejně tak i národními a občanskými.“⁴²

V původním sociálním složení Solidarity bychom našli hlavně dělníky, ale později se ke straně připojili také městští intelektuálové, disidenti z Výboru na ochranu dělníků, či osobnosti, které se pohybovaly v kulturní sféře a také křesťané polského venkova.

„Polsko nyní mělo skutečné občany, schopné vybudovat nezávislé instituce, jejichž pouhá existence bude demonstrovat prázdnotu komunistického systému a jeho závislost na násilí, nutné k jeho přežití.“⁴³

Velká stávka dělníků a vznik Solidarity přispěly k odstoupení Edwarda Giereka z čela strany. Na nejvyšším postu jej vystřídal Stanislaw Kania.⁴⁴

V Polsku, ale i ve Vatikánu, panovaly obavy z vyhrocení situace, což by mohlo v nejhorším případě přinést sovětskou intervenci podobnou událostem v Československu v roce 1968. Tyto obavy sdílel i Jan Pavel II. a na konci roku 1980 se rozhodl odeslat dopis, „jaký neměl v dějinách papežství období.“⁴⁵ Tento dopis byl adresován přímo Leonidu Brežněvovi. Papež v něm apeluje na dodržování helsinského protokolu, zvláště pak na bod týkající se principu nevměšování se do vnitřních záležitostí jiného státu. Jak Polsko, tak Sovětský svaz byli signatáři tohoto dokumentu. Je paradoxní, že právě Sovětský svaz na konferenci v Helsinkách nejvíce lpěl na tomto bodu. Možná i tato papežova iniciativa přispěla k tomu, že k vojenské invazi do Polska nakonec nedošlo.

Jan Pavel II. od počátku neskrýval svou podporu Solidaritě a nárokům stávkujícím. Nicméně i je prosil, aby: „Hnutí i nadále usilovalo o spravedlnost klidně, vytrvale a

⁴² LUXMOORE, BABIUCH, „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 225 - 226

⁴³ WEIGEL, „*Svědék naděje*“, strana 321

⁴⁴ O Solidaritě a Polsku více: DURMAN, Karel: *Útěk od praporů*, vydalo nakladatelství Karolinum, Praha 1998, strana 218 - 248

⁴⁵ WEIGEL: „*Svědék naděje*“, strana 402

úspěšně, a aby vždy projevovalo stejnou odvahu – provázenou touž obezřetností a umírněností.⁴⁶

V roce 1981 došlo ke dvěma závažným událostem, které mohly podlomit nabitou sebedůvěru polské církve. Byl spáchán neúspěšný vražedný útok tureckým atentátníkem Mehmetem Alim Agcou na Jana Pavla II. a o několik dní později zemřel kardinál Wyszinski, další velká osobnost a opora polské církve. Papež byl těžce zraněn a jeho rekonvalescence trvala několik měsíců. Spekulovalo se, že za atentátem stojí Moskva, pro kterou byl polský papež značně nepohodlnou osobou, ale nikdy nebyl nalezen žádný důkaz, který by to potvrdil. Představitelé Solidarity zaslali svým kolegům z východního bloku výzvu, aby zakládali odborové svazy a nebáli se otevřeně protestovat. Tato situace neznepokojovala pouze všechny komunistické režimy v sousedních státech, ale i církev.

„Špičky církevní hierarchie byly přesvědčeny o tom, že Solidaritě radikalizovali prchliví členové KORu⁴⁷, kteří byli imunní vůči umírňujícímu působení církve. Nový vládce státu, generál Wojciech Jaruzelski, tvrdil, že v tomto bodě se s novou hlavou polské katolické církve, arcibiskupem Józefem Glempem, naprosto shoduje. Když Výbor na obranu dělníků v létě roku 1981 sám rozpustil své řady, bylo to vnímáno pouze jako doklad o tom, že jeho členové už úspěšně pronikli do nového odborového svazu.“⁴⁸

Vleklou polskou krizi pak na čas utlumil vojenský stav vyhlášený generálem Jaruzelskim, který byl již v té době předsedou vlády i generálním tajemníkem komunistické strany, v prosinci 1981. Solidarita byla zakázána a její předáci internováni.

Církev se nyní ocitla v patové situaci, protože kdyby ukázala, že je ochotna částečně spolupracovat s vládou, ztratila by podporu veřejnosti, ale kdyby se zase razantně postavila proti režimu, mohla by úplně ztratit možnost podílet se na vývoji dění. Vatikán zastával názor, že by se nemělo jednat příliš ukvapeně a Jan Pavel II. vyzval Wojciecha Jaruzelskeho, aby výjimečný stav odvolal.

„Sovětské propagandistické ho nadále líčili jako hlavního inspirátora polských událostí, jako jednoho z podněcovatelů celosvětového antikomunistického spiknutí – vedle KORu, CIA a Reaganovy administrativy. Sovětská agentura TASS uvedla, že Solidarita se zrodila na prsou katolické církve.“⁴⁹

Spekulovalo se také o tajných dohodách mezi Spojenými Státy a Vatikánem a o spolupráci mezi jejich „tajnými službami“, ale byly to pouze nepodložené informace, které

⁴⁶ LUXMOORE, BABIUCH, „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 230

⁴⁷ KOR – Výbor na ochranu dělníků

⁴⁸ LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 241

⁴⁹ LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 245

však neměnily nic na tom, že jak Ronald Reagan, tak Jan Pavel II. společně sledovali, jak pokračuje boj za lidská práva v Polsku. Obě strany měly ale různou taktiku a sledovaly jiné cíle.

Polská církev tak byla naráz jediná instituce, která byla proti režimu a nepodléhala přímé moci státu. V Polsku nadále trvalo vyhlášení výjimečného stavu, které bylo odvolané až v červenci roku 1983⁵⁰, čemuž se budu věnovat v následující kapitole.

3.4 Papežova druhá návštěva své rodné země a 80. léta v Polsku

Uběhl rok a půl od snahy o potlačení Solidarity a papež se chystal na druhou návštěvu své rodné země, což vyvolávalo rozporuplné reakce. Režim měl strach, že papežova návštěva v roce 1983 má za cíl obnovit činnost Solidarity.

A podzemní hnutí se rozštěpilo na dva tábory, z nichž jeden doufal v papežovu podporu na obnovení její činnosti, ale druhý měl strach, že návštěva přinese Jaruzelskému režimu pouze mezinárodní popularitu. Stejný postoj zastávala polská katolická církev i v otázce potencionálního navazování diplomatických styků mezi Polskem a Vatikánem, jak to popisuje Agostino Casaroli ve svých pamětech.

Jan Pavel II. svým silným osobitým vystupováním zastiňoval Vatikán jako stát. Polští církevní představitelé podepsali pro ukliďnění situace s vládou dohodu o tom, co by se mělo stát cílem jeho druhé návštěvy.⁵¹ Karol Wojtyła však součástí této dohody nebyl a tudíž se jí nemusel řídit. Svůj cíl měl stanoven jasně. Když v červnu 1983 navštívil podruhé svou rodnou zemi, kde stále trval výjimečný stav, chtěl dodat sebedůvěru Polákům, že jejich boj nebyl marný a že je stále jejich velkou oporou. Když se papež setkal s generálem Jaruzelskim ve Varšavě, apeloval na něj, aby zahájil jednání s vůdci Solidarity, jež byli věznění. Dal také jasně najevo, že je nepřijatelné jakékoli řešení, „v němž by musela církev výměnou za svou nezávislost spolupracovat se státem pomocí oficiálně uznaných katolických odborů nebo oficiálně posvěcené katolické „opoziční strany.“⁵²

Přestože nebylo vyhověno papežovu přání, aby byla během jeho návštěvy vyhlášena amnestie politickým vězňům, podařilo se mu po velkých naléháních uskutečnit krátké a symbolické setkání s Lechem Walesou na utajeném místě.

⁵⁰ Srov. WEIGEL: „*Svědék naděje*“, strana 469

⁵¹ LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 250

⁵² WEIGEL: „*Svědék naděje*“, strana 457

Papež během své druhé návštěvy potvrdil to, za čím si stál již v roce 1979, kdy svou vlast navštívil poprvé a to jest, že by neměl polevovat boj za spravedlnost a důstojnost. Apeloval na polský lid, aby se nenechal zaslepit nepravdivými sliby od mocenských struktur a přesvědčoval všechny, že je důležité jednat s rozmyslem a nenásilně, že jedině tak se dá po malých krůčcích dosáhnout určitých změn. Jistých dílčích změn k lepšímu bylo dosaženo. Byla vyhlášena amnestie nevztahující se na vrcholné členy Solidarity a Výboru na ochranu dělníků a v červenci 1983 byl konečně zrušen výjimečný stav v Polsku.

Do zbývající poloviny let osmdesátých se polský komunistický režim zmítal v patové situaci a jeho jediným zájmem bylo udržení alespoň současné situace a zabránění dalším sociálním nepokojům a tak v jednáních mezi církví a státem a mezi Polskem a Vatikánem nedošlo k nějakým větším změnám. Cíl těchto jednání byl značně odlišný od základních záležitostí, jímž se musel Vatikán věnovat v jiných zemích východního bloku. Polská katolická církev si udržovala míru autonomie, jež dalece přesahovala autonomii jiných zemí. Na pořadu dne tak bylo jednání o uzavření dohody o diplomatických vztazích, s čímž z pochopitelných důvodů nespěchala ani jedna strana.

„Když se kardinál Glempel v dubnu roku 1986 setkal s Jaruzelským, oba shodně vyjádřili pevné přesvědčení, že navázat kontakty s Vatikánem bude možné teprve tehdy, až se podaří vyřešit nejzávažnější spory mezi církví a státem. Biskupové si předem kladli podmínku – církvi musí být bezpodmínečně přiznán právní statut.“⁵³

Polská vláda chtěla na oplátku, aby s ní církev nejprve podepsala deklaraci, kde by přijala neměnnost socialistického zřízení v Polsku. Jak s něčím takovým mohla církev souhlasit, jestliže věděla, že režim může později dohodu porušit? Režim chtěl, aby jeho závazky vyzněly co možná nejvágněji. Církev si naopak přála, aby byly formulovány, co nejprecizněji a dojít tedy k nějaké domluvě bylo takřka nemožné. Situace se po vyhrocených událostech předcházejících let začala pomalu uklidňovat.

„Spojené Státy v únoru následujícího roku zrušily své sankce vůči Polsku a Jaruzelski v lednu navštívil Vatikán, což katolíkům umožnilo začít plánovat další papežovu návštěvu. Stále ale nic nenaznačovalo, že se režim chystá udělat kompromis. Nadále se pletichařilo a manipulovalo. Jediné, na co se mohla polská vláda vymlouvat, byla situace na mezinárodní politické scéně. Žádný komunistický režim nenaznačoval, že se chystá provést nějakou zásadnější reformu.“⁵⁴

⁵³LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 262

⁵⁴ LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 265

Ovšem v roce 1987 byla vydána Gorbačovova kniha *Perestrojka*, v níž shrnul své myšlenky na restrukturalizaci ekonomiky a demokratizaci komunistického režimu.

“Svoboda v rámci komunismu nebyla úplným protikladem Brežněvovy doktríny z roku 1968. Ani v nejmenším nešlo o snahu vyhovět hlasům požadujícím změnu. Východoevropané zřetelně vycítili, že *glasnost'* a *perestrojka* mají ve skutečnosti vést k upevnění komunismu, nikoli k jeho odstranění. Ale přece se cosi stalo. Podivné výroky zaznívající z Moskvy zpochybnily hlavní argument východoevropských komunistů, že každý pokus reformovat společnost musí nutně ztroskotat, protože narazí na hráz sovětských odmítnutí.”⁵⁵

Západ se nyní snažil více komunikovat s východními disidenty a začal je brát jako partnery sobě rovné.

V témže roce mělo dojít ke třetí navštěvě papežova rodného státu. V Polsku byla během posledních let vypracována jistá míra svobody. Nemůžeme hovořit o svobodě slova, ale mezi obyvateli hojně kolovaly samizdatově vydávané publikace a dokonce začali obchodovat drobní soukromý podnikatelé. Země však působila znaveným dojmem, který by se dal těžko srovnat se situací na počátku osmdesátých let, kdy se všichni obyvatelé bouřili proti vyhlášení výjimečného stavu.

Do poslední chvíle nebyla jako již v předchozích letech papežova návštěva potvrzena, ale nakonec se opravdu uskutečnila. Během své pouti se setkal s Jaruzelským a hovořil s ním o lidských právech.

“Později toho dne se nad Varšavou strhla prudká bouře, která byla předzvěstí toho, co mělo přijít. Na Lublinské katolické univerzitě, kde kdysi působil, hovořil papež o akademických svobodách. V městě Tarnově, ležícím na jihu Polska, hájil zemědělské dělníky. V Krakově vyzval své posluchače, aby bojovali s předsudky a smyšlenkami. V pobřežních městech Štětíně a Gdyni prosazoval práva rodin, mladých lidí a žen.”⁵⁶

Jeho návštěva měla velmi široký záběr a vzbudila vlnu reakcí. Obracel se také na intelektuály a lidi z kulturních kruhů, kterým krize v 80. letech otevřela cestu k víře.

“Papež se pomodlil na hrobě otce Popieluszka⁵⁷, čímž alespoň navenek podpořil polské radikální kněze. Při zvláštní mši, celebrowané pro dělníky nedaleko Gdaňsku, Jan Pavel přirovnal nedaleké Baltské moře ke svobodě, která se nyní před Poláky otvírá. Řekl, že skutečným smyslem Solidarity bylo, že lidi vedla k tomu, aby si navzájem pomáhali

⁵⁵LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 282

⁵⁶LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 283

⁵⁷ Jerzy Popieluszko byl katolický duchovní zavražděn v roce 1984 pracovníky polské SB pro svou podporu zakázané Solidarity.

nést svá břemena. Proti tomu nezmůžou žádné sociální ani politické teorie nic. Dělníci celého světa jsou Solidaritě vděční za dohodu ze srpna 1980, která je naučila mnohé o vztahu mezi prací a důstojností člověka. I církev pocítuje vděk za to, že Poláci prosazovali svá práva v křesťanském duchu.”⁵⁸

Jan Pavel II. chtěl polskému lidu dát naději, že je stále za co bojovat a že by se neměl nechat konějšit nekonečnými sliby režimu, který již není tak silný jako dřív. Jakoby to tušil, snažil se mluvit o režimu jako by měl zanedlouho přijít jeho pád. Jaruzelski mu chtěl dokázat pravý opak. Chtěl mu dokázat, že polský lid je se současnou situací smířen a ochoten spolupracovat se státem. Svoji tezi si však neprosadil.

Wojtyla chtěl také uvést na pravou míru zvěsti, které kolovaly o navázání oficiálních diplomatických styků mezi Vatikánem a Polskem.

“Řekl, že vidina navázání polsko – vatikánských vztahů je lákavá, ale že o této záležitosti musí s konečnou platností rozhodnout místní biskupové. Je nutné, aby vztahy mezi církví a státem vždy odrážely vztahy mezi státem a společností. V žádném případě nemá jít o administrativní kontakty mezi dvěma institucemi, které obě sledují svoje vlastní zájmy.”⁵⁹

30. prosince roku 1987 vydal papež při příležitosti dvacátého výročí od vydání *Populorum progressio* další ze svých encyklik, v pořadí již sedmou, nazvanou *Sollicitudo rei socialis*. Papež Jan Pavel II. chtěl aplikovat myšlenky Pavla VI., které byly nashromážděny v *Populorum progressio* na současnou dobu.

“Papež připomíná, že by se měla provést reforma mezinárodního obchodního systému, zatíženého protekcionismem, a reforma světového a finančního systému, který je dnes považován za nevyhovující.

Některé rozvojové země by měly zreformovat své politické režimy a nahradit úplatkářské, dktátorské nebo autoritářské režimy demokratickými, které umožňují občanům podíl na správě věcí veřejných. Nutnou podmínkou a spolehlivou zárukou rozvoje každého člověka a každého státu je zdravé politické společenství, právní jistota a respektování lidských práv.”⁶⁰

Papež v encyklice dále vyjádřil starosti, které přináší současná mezinárodní krize, jako jsou: nezaměstnanost, bída, závody ve zbrojení, pohrdání lidskými právy a hrozící konflikty.

⁵⁸ LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 284

⁵⁹ LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 285

⁶⁰ Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, Encyklika Jana Pavla II. o starosti církve o sociální otázky z 30.prosince 1987, předmluva: Ludmila Martinková, nakladatelství ZVON, Praha 1996

Podrobně se zde zabýval rozvojem nejen ekonomickým, ale také duchovním a odsuzoval komunismus za to, že nedovoluje jednotlivcům, aby se podíleli na iniciativním rozvoji hospodářství, přestože se slovu komunismus či komunisté jako obvykle taktně vyhýbal.

“Je třeba zdůraznit, že v dnešním světě je mezi mnoha jinými právy potlačováno také právo na hospodářskou iniciativu. A přece je důležité nejen pro jednotlivce, ale také pro obecné blaho. Zkušenost nás učí, že upírání tohoto práva nebo jeho omezování ve jménu nějaké zdánlivé rovnosti všech ve společnosti skutečně poškozuje neb od základu ničí podnikavost, to je tvořivost občana jako aktivního subjektu.”⁶¹ Jan Pavel II. v encyklice také vyjádřil svůj názor k vůdčí úloze jedné politické strany.

“Dále musíme zdůraznit, že žádná společenská skupina, jako například politická strana, si nemůže osobovat nárok na výlučnou vedoucí úlohu. Neboť to vede k rozbití opravdové subjektivity společnosti a občanů jako osob, jak se to děje v každém totalitním režimu. Za takové situace se člověk a národ přes všechna opačná prohlášení a slovní ujišťování stávají předměty.”⁶² V čem se tato encyklika lišila od těch předešlých? Papež věnoval poměrně stejnou pozornost východnímu a západnímu bloku a odsuzoval, že toto rozdělení na dva světové bloky poškodilo hlavně rozvojové země.

Tvrdil, že katolická církev se staví stejně kriticky jak vůči Východu, tak i Západu.

Podle něj, jak kapitalismus, tak marxistický kolektivismus se nesnaží o podporu rozvoje člověka a národů v současném světě a nesnaží se přispět k obecnému rozvoji všech. Tvrdil, že jistá přeměna a obnova těchto filozofických směrů je nutná na obou stranách.

Přestože encyklika *Sollicitudo rei socialis* bývá považována za méně průbojnější, objevila se zde spousta nových postojů a nabízela také nové argumenty pro boj proti komunistickému útlaku.

Vývoj v Polsku v této době již nezadržitelně směřoval k pádu mocenského monopolu komunistické strany. Polská vláda chtěla od občanů, aby schválili rázná hospodářská opatření výměnou za drobné ústupky ke svobodě. V listopadu 1987 se z tohoto důvodu konalo referendum, kde ale tento návrh mezi obyvateli neprošel. Režim zahájil další dialogy s církví a vše pomalu nasvědčovalo tomu, že jeho pozice slábnou. Tuto slábnoucí sílu a autoritu vycítili i polští občané a v dubnu a květnu 1988 vypukly stávky,

⁶¹ Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, Encyklika Jana Pavla II. o starosti církve o sociální otázky z 30. prosince 1987, předmluva: Ludmila Martinková, nakladatelství ZVON, Praha 1996

⁶² LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 286

jichž se zúčastnili i dělníci z loděnic v Gdaňsku a které pokračovaly až do srpna. Režim byl záhy nucen legalizovat Solidaritu a začalo se hovořit o jednáních u kulatého stolu.

“V PSDS se nadále vedly diskuse o tom, zda vůbec jednat, a strana byla rozpolcená. Režim tedy vyzval čelní představitele církve, aby se ujali role zprostředkovatelů při jednáních”⁶³ Přípravy na zahájení jednání ale provázelo několik komplikací, a tak byla odsunuta až na únor nadcházejícího roku. Jednání se účastnily dvě hlavní strany a to Polská sjednocená dělnická strana na jedné a představitelé Solidarity na druhé. Prostředníky mezi oběma stranami určila biskupská konference.

Když byla v dubnu toho roku parafována dohoda zaručující konání polosvobodných voleb, “papež sdělil Glempovi, že se rozhodl dát souhlas k navázání diplomatických vztahů mezi Vatikánem a Polskem. Prohlásil, že změny v Polsku dospěly do stádia, kdy lze uvěřit, že suverénní stát bude nadále plně respektovat suverenitu společnosti.”⁶⁴ Podíl katolické církve, ale i otevřené politiky Jana Pavla II. je na tomto výsledku nezpochybnitelný.

3.5 Osmdesátá léta v Československu a jeho vztahy s Vatikánem

I československý komunistický režim Wojtylovo jmenování papežem silně znepokojilo. Od počátku si byl vědom úzké vazby na československou katolickou církev, zesilovanou i jeho osobními kontakty na některé československé duchovní.⁶⁵

Vláda sice prohlašovala, že chce zlepšit vztahy s Vatikánem, ale hlavně chtěla uklidnit veřejné mínění, jak v Československu, tak i v zahraničí, kde byla známá špatná situace československé církve.

„Bezprostředně po nástupu Jana Pavla II. do funkce se Agostino Casaroli obrátil na československou stranu s žádostí o odklad případných dalších jednání vzhledem k potřebě nového pontifika seznámit se s mezinárodní problematikou. Hlavním důvodem však byla nejistota římské kurie včetně Státního sekretariátu a architekta východní politiky samotného.“⁶⁶

Papež se však v situaci velmi brzy zorientoval a již v polovině roku 1979 podal Vatikán návrh československé vládě na obnovení jednání o vzájemných vztazích. Československá strana byla tak brzkým návrhem zaskočena a odmítla jej s tím, že by se jednání mohla obnovit na podzim toho roku.

⁶³LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 289

⁶⁴LUXMOORE, BABIUCH: „*The Vatican and the Red Flag*“, strana 290

⁶⁵Více v CUHRA: „*Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989*“, strana 118 - 121

⁶⁶CUHRA: „*Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989*“, strana 120

Obsah návrhu jednání, který Svatý stolec předložil, byl ovšem rozšířen o nová témata: uvolnění prostoru pro náboženskou výuku, otázku statutu bohosloveckých seminářů, volnou dispozici ordinářů při ustanovování duchovních, další postup vůči náboženským řádům a kongregacím, obsazení všech vakantních diecézí, včetně řeckokatolického Prešova.⁶⁷ O těchto tématech však Československá strana nechtěla vůbec slyšet a odmítla o nich jednat. Rozhovory byly nakonec přesunuty až na počátek roku 1980. Problémů mezi jednáními mezi československou stranou a Vatikánem bylo několik, ale hlavním z nich bylo pro Jana Pavla II. Sdružení katolických duchovních, *Pacem in terris* (SKD PIT).

SKD PIT sdružovalo duchovní, kteří kolaborovali s komunistickým režimem. V zásadě podryvalo autoritu církevní hierarchie v Československu a znesnadňovalo navazování vztahů mezi československou církví a Vatikánem.

„Odpor Svatého stolce vůči existenci a činnosti *Pacem in terris* nebyl nikdy ani v nejvstřícnějších okamžicích ostpolitik překonán, některé aspekty jeho činnosti Vatikán celkem pravidelně předkládal jako jeden z problémů komplikujících vzájemné vztahy.“⁶⁸

Jednání, která probíhala jak v Římě, tak v Praze bohužel nepřinesla přes značné ústupky Vatikánu ani dílčí změny a přes zájem Svatého stolce o pokračování dialogu byla až do roku 1984 poslední.

Rok 1984 nebyl ani v Československu tím nejkřidnějším. Kardinál Tomášek se rozhodl pozvat Jana Pavla II do Československa u příležitosti velehradské pouti v roce 1985 spjaté s 1100. výročím smrti sv. Metoděje. Zorganizoval podpisovou akci na podporu této návštěvy. „Dne 11. dubna 1984 Tomášek informoval o pozvání papeže oficiálním dopisem předsednictvo vlády ČSSR.“⁶⁹ Československý vládní režim s touto Tomáškovou horlivou iniciativou naprosto nesouhlasil a snažil se ji všemožně ukončit.

„Státní správa zorganizovala důkladnou „zastřehovací“ akci, jejímž prvním kolem byl rozhovor církevního sekretariátu Jelínka s kardinálem 16. dubna 1984 a poté rozhovory se všemi českými ordináři (vedené i ministrem kultury Klusákem). Záměr donutit kardinála k ukončení iniciativy a zároveň zasít další rozpor mezi ním a ostatní ordináře se

⁶⁷ NA, ÚV KSČ – předsednictvo, P112/22, 6.7.1979, bod 22; BEZNOSKA, V.: *Význam, úloha a cíle tzv. Východní politiky Vatikánu k zemím socialistického společenství*. Diplomová práce VŠ SBN, Praha 1980, s.75 – 76. Otázka řeckokatolické církve byla otevřena osobně kardinálem Tomáškem při jeho únorovém pobytu v Římě, kde zdůraznil, že dosavadní stav, kdy svěcení musí být vykonávána biskupy z Maďarska či Jugoslávie, je zcela nepřirozený.

⁶⁸ CUHRA: „Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989“, strana 126

⁶⁹ Text dopisu např. Studie, 1984, č.93-94, strana 309

zcela nenaplnil.⁷⁰ Kardinál Tomášek se přes všechny nátlak nevzdal a pokračoval dále ve sbírce podpisů. Papež přijal tuto iniciativu s velkým nadšením a vyjádřil se kladně k pozvání na velehradské slavnosti. Když však vláda přišla s výhrůzkou, že přeruší jakékoli kontakty a ochotu pokračovat v jednáních s Vatikánem, Tomášek od svého rozhodnutí ustoupil.

Nové kolo jednání mezi Vatikánem a Československem v roce 1984 bohužel nepřineslo, jako to předchozí, žádný posun. Dosažení nějakého pokroku v jiných otázkách jako byly například jmenování biskupů, biskupská konference, emigrace a tajná církev nebylo možné kvůli přetrvávajícímu sporu ohledně SKD PIT.

Ten kulminoval již v roce 1982, kdy papež podepsal dekret *Quidam episcopi*, který zakazoval duchovním účast v hnutích s politickými cíli. Explicitně bylo za takovéto hnutí označeno i SKD PIT. Následoval konflikt mezi státní mocí a kardinálem Tomáškem, který se pokoušel dekret aplikovat v československé katolické církvi. Právě tento spor byl pro další jednání určující.⁷¹

Ve stanovách SKD totiž stálo, že má pomáhat k výstavbě socialismu. „To je cíl politický. Zde je těžkost. Je tu fakt, že se nejedná jen o slovo socialistický, ale o konkrétní stav, kdy se vyhláší ateismus, a proto není možné, aby kněží dávali svůj příspěvek takové společnosti, když to vede ke zničení nebo alespoň k boji s církví.“⁷²

Ustoupit v otázce SKD PIT by pro režim znamenalo ztrátu prestiže a jelikož i Vatikán byl v této otázce zcela neústupný, jednání nemohla dopadnout jinak než neúspěchem.

Osobně se do tíživé situace církev v Československu vložil v únoru roku 1985 Jan Pavel II. Ve svém velice neobvyklém dopise Husákovi upozornil na tristní stav místní církve a apeloval na urychlené řešení. Dopis byl sice odmítnut, ale představoval jasné varování, že papež chápe řešení situace v Československu za velmi podstatné.⁷³

Namísto Jana Pavla II. přijel na oslavy do Velehradu kardinál Agostino Casaroli. Přestože se režim snažil o to, aby byl Casaroli maximálně izolován od ordinářů a věřících, zcela se mu to nepovedlo.

⁷⁰ CUHRA: „Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989“, strana 156

⁷¹ Více v CUHRA: „Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989“, strana 143 a dále

⁷² NA, ÚV KSČ – předsednictvo, 113. schůze, 17.8.1984, P7011, bod 4, zpráva o jednání s Vatikánem ve dnech 2. – 6. 7. 1984

⁷³ Více v CUHRA: „Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989“, strana 165 - 166

Nejprve se Casaroli setkal s prezidentem Husákem a místopředsedou vlády Lúčanem. Cílem těchto setkání bylo najít řešení z bezvýchodné situace.⁷⁴ „Přestože obě strany uznávaly jmenování biskupů jako prioritní, jejich východiska se různila. Podle Casaroliho nebylo možné vůbec hovořit o možnosti jmenovat biskupy z řad exponentů SKD PIT, o což usilovala československá strana, i když právě výraz exponenti poskytoval prostor k možné diskusi. Na Husákovu výtku o diskriminaci některých duchovních totiž Casaroli připustil, že samotné členství by nemuselo být definitivní překážkou. Nicméně nebylo pochyb, že Quidam episcopi se vůči SKD PIT bude uplatňovat i nadále.“⁷⁵ V rozhovorech mezi kardinálem a prezidentem Husákem se hovořilo také o tajné církvi. Casaroli uvedl, že jedním z důvodů, proč se zde tajná církev tolik rozmohla, by mohla být tristní situace oficiální československé církve. Neopomenul zdůraznit, že kritický stav římskokatolické církve v Československu zaujal i širokou světovou veřejnost.

Casaroli se zúčastnil pouti, na kterou se sjelo přes 100 000 věřících převážně ze Slovenska. Režim v Československu byl zvyklý na konflikt s disidenty, ale neměl zkušenosti s velkými náboženskými událostmi, kterých se v Československu příliš nekonalo. Návštěva kardinála sklidila velký úspěch. Shromážděný dav odmítl prezentaci pouti jako mírové slavnosti a hlasitě se dožadoval náboženské svobody. Casaroliho pout' pokračovala dále na Slovensko, kde navštívil několik měst a odsloužil bohoslužbu v Trnavě. Jeho návštěva byla velmi důležitá hlavně proto, že se o československé církvi již nemuselo hovořit jako o umírající.

Jednání mezi Československem a Vatikánem na počátku druhé poloviny osmdesátých let stále stagnovala kvůli jedné a té samé otázce – obsazení prázdných biskupských postů. KSČ stále prosazovala, aby na neobsazené biskupské posty mohli být dosazeni někteří ze členů SKD PIT. Toto hnutí velmi upadalo a jmenování některých čelnů na biskupy jej mohlo oživit. Tato podmínka kromě dalších byla pro Svatý stolec nepřijatelná, a tak diplomatická jednání obnovena nebyla. Jak zde již bylo zmíněno, postavení a situace československé katolické církve byla tristní. Obsazení nejvyšších diecézních postů se od poloviny sedmdesátých let nezměnilo a značná sloužících duchovních v Československu byla v důchodovém věku. Oproti minulému desetiletí ovšem začal v první polovině osmdesátých let pomalu narůstat počet věřících mezi mladými lidmi. Bylo to i zásluhou Jana Pavla II., který byl mezi mládeží velmi oblíben.

⁷⁴ O návštěvě více Casaroli, strana 173 - 178

⁷⁵ : NA, ÚV KSČ – předsednictvo, P136/9, 9194/24, 21.8.1985, Informace o návštěvě státního tajemníka Vatikánu kardinála Agostina Casaroliho v ČSSR, o Casaroliho postoji zpráva uvádí: „Bylo zdůrazněno, že dokument Quidam episcopi o zákazu politické činnosti katolických duchovních se na Sdružení plně vztahuje

V roce 1986 chtěl kardinál Tomášek podruhé pozvat Jana Pavla II., ale tentokrát se nedostal ani k odeslání pozvání, a tak si Československo muselo počkat jeho návštěvu až do roku 1990. Soukromou návštěvu do Československa podnikl v roce 1986 arcibiskup Colasuonno, jenž nastoupil namísto monsignore Poggiho jako nuncius pro zvláštní úkoly, jak popisuje Agostino Casaroli ve svých pamětech. Soukromé neoficiální návštěvy církevních představitelů z různých zemí byly poměrně běžné, jelikož to bylo jediný způsob, jak udržovat kontakt s československou církví.

“Při své týdenní návštěvě (19.-26.ledna) absolvoval arcibiskup Colasuonno řadu rozhovorů v Praze i v dalších diecézích včetně slovenských. Postupně hovořil nejen se všemi oficiálními biskupy, ale i s dalšími ordináři, nižší hierarchií a hlavně s některými představiteli tajné církve. Doprovázen Bukovským, který opět tlumočil, se v rozhovorech zaměřil, podobně jako před ním Casaroli, na zjištění stavu jednotlivých diecézí, postoj k SKD PIT, k aktivitě tajné církve a k případným kandidátům biskupského svěcení.⁷⁶ Ani tato neoficiální jednání nepřinesla žádné výsledky.

Věci se daly konečně do pohybu na konci roku 1987, kdy došlo konečně ke konkrétnímu návrhu formálního obnovení jednání. Další kolo proběhlo v dubnu roku 1988 v Římě, jak líčí monsignore Casaroli ve svých pamětech. “Nakonec se dr.Janků omezil pouze na to, že řekl, že československá strana nechce zavřít dveře konstruktivnímu a konkrétnímu dialogu. Jako výsledek jednání mohl Svatý stolec v květnu oznámit jmenování dvou pomocných biskupů pro kardinála a arcibiskupa pražského a jmenování monsignora Sokola apoštolským administrátorem v Trnavě.”⁷⁷ Tato jmenování byla po dlouhé době alespoň dílčím úspěchem československo-vatikánských rozhovorů, které si na další kolo jednání musely počkat až do roku 1989. V první polovině roku 1989 došlo k dalším několika jmenováním, jejichž výsledkem bylo, že alespoň polovina československých diecézí měla ve svém vedení biskupa.

Svatý stolec chtěl samořejmě pracovat na obsazení zbývajících prázdných diecézí, ale na další jednání došlo až po listopadových událostech v Československu. Po pádu komunismu již v podstatě nic nebránilo zaplnění zbývajících prázdných diecézí a problém vlekoucí se dlouhá léta byl velice rychle vyřešen.

“V historii Československa, včetně historie církve, byl rozhodným způsobem obrácen list. 21.dubna 1990 pak mohl prezident Havel přivítat papeže v Praze. I prezident byl ohromen “zázrakem”, který by si, ač dramatik, nebyl schopen ani ve své fantazii ještě

⁷⁶ CUHRA: „Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989“, strana 189

⁷⁷ CASAROLI: „Trýzeň trpělivosti“, strana 184

před několika měsíci představit.”⁷⁸ S papežem Janem Pavlem II. Přijel na návštěvu do svobodného Československa i monsignore Agostino Casaroli, jenž si promítal všechna úskalí, jakými si on i československá církev během předchozích let prošli.

⁷⁸ CUHRA: „Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989“, strana 186 - 187

Závěr

Tato práce měla představit proměnu vatikánské politiky od konce sedmdesátých let do pádu komunistických režimů, spojenou s postavou prvního polského papeže Jana Pavla II.

V původních částech byla shrnuta politika Vatikánu od konce druhé světové války, postoj režimů východního bloku ke katolické církvi i postavení těchto církví v ateistických společnostech.

Jádro práce tkvělo v pokusu nalézt nové metody a postupy ve vatikánské politice v osmdesátých letech a zhodnotit, zda a nakolik tato proměna diplomacie a praktické politiky přispěla k pádu tzv. železné opony.

Jan Pavel II. změnil svým veřejným vystupováním podobu vymezování se Vatikánu vůči autoritativním režimům a mnohem konkrétněji než jeho předchůdci pojmenoval pro katolickou církev nepřijatelné projevy, které provázely potlačování svobody vyznání a oklešťování práv a přirozeného působení katolické církve. Veřejná vystoupení činil metodou “nátlaku” na změny v církevní politice komunistických režimů, přičemž nevystupoval odsuzujícím, nýbrž apelujícím způsobem.

Výrazněji tak souzněl s tehdy aktuální ideou lidských práv, takže získával mnohem snadněji spojence ve své kritice totalitních režimů. Stal se významným hlasem v tehdejší strategii západních zemí vůči východnímu bloku, která spočívala v důrazné výzvě, aby takzvané socialistické státy naplňovaly závěry Helsinského protokolu, který jejich vrcholní představitelé podepsali a tudíž se také zavázali k jeho dodržování.

Ostatně podobnou taktiku rezistence zvolili i disidenti ve sledovaných zemích. Například vznik a dokumenty Charty 77 jsou toho dostatečným dokladem. S nadsázkou se dá říci, že odpůrci socialistických režimů bojovali za jejich svržení legálními prostředky, ke kterým se na mezinárodní scéně režimy samy přihlásily.

Je zjevné, že Jan Pavel II. v zásadě nezměnil chod tradiční vatikánské diplomacie, jednání běžela dále svou cestou, ovšem s větším důrazem na body, o kterých se dříve nediskutovalo. Odmítal dosáhnout výsledku při ustoupení v zásadních věcech. V celkovém kontextu mezinárodní politiky to vypadá jako úspěšná strategie, protože přispěla k rozkladu autoritativních režimů a určitou mírou jim bránila v uplatňování do té doby nekompromisního přístupu k církvi. Katolická církev se ozývala stále hlasitěji a stávala se viditelnou součástí celkového společenského odporu. Vedle Reagana a Gorbačova byl

právě papež Jan Pavel II. další významnou postavou, která sehrála rozhodující roli v dramatu o konci komunismu v Evropě.

Summary

This bachelor thesis was supposed to present the change of Vatican's policy from the late 1970s to the fall of the communist regimes, which is connected with the personality of John Paul II. In the first parts I tried to summarize Vatican's policy since the end of the Second World War, the attitude of the Eastern bloc regimes to the Catholic Church and position of those churches in the atheistic societies. The core of this work was in attempting to find a new method and procedures in the Vatican policy in the 1980's and assess whether, and the extent to which the transformation of the diplomacy and of the practical policy has contributed to the fall of the communism. John Paul II. has changed by his public manners the form of the determination of Vatican to authoritarian regimes, and more specifically than his predecessors he has named the unacceptable speeches for the Catholic Church, which accompanied the suppressing of freedom of religion and the abridgement of the human rights and the natural activity of Catholic Church. The public performances he was doing by using the pressure on the changes of Church policy in the communist regimes whereas he didn't do it with the convincing method, but by the appellant way. So he did it more by the way of consonance with the current idea of human rights, so that he gained much more easily allies for his criticism of the totalitarian regimes. He became an important voice in the former strategy of the Western countries to the Eastern bloc, which consisted in vigorous call, to the so-called socialist states filled with the conclusions Helsinki Protocol, which their leaders officials have signed and therefore also pledged to the compliance with it.

It is clear that John Paul II in principle didn't change the course of the traditional Vatican diplomacy, but he acted with more emphasis on points, which weren't usual to discuss.

In the overall context of the international policy it looks like a successful strategy, because it has contributed to the breakdown of the authoritarian regimes, and in a certain way extent to which they said in the application in the meantime effectiveness access to the church. The Catholic Church was still louder, and it was becoming visible part of the overall social resistance. Besides Reagan and Gorbachev was also the Pope John Paul II. the

other important figure, which played a central role in the drama of the end communism in Europe.

Seznam pramenů a literatury:

Knižní publikace:

- SACCO, U. Colombo (1999): *John Paul II. and the World Politics – Twenty Years of Search for a New Approach 1978 – 1998*, PEETERS, Bonfgenotenlaan 153, Belgium 1999
- BOZO, Frédéric; REY, Marie – Pierre; LUDLOW, N.Piers; NUTI, Leopoldo (2008): *Europe and the End of Cold War*, published by Routhledge, Oxon 2008
- Pope John Paul II. and the Challenges of Papal Diplomacy
- LUXMOORE, Jonathan and BABIUCH, Jolanta (1999): *The Vatican and the Red Flag*, The Struggle for the Soul of Earstern Europe, British Library Cataloguing-in-Publication Data, 1999
- BOZO Frederic, REY Marie – Pierre, LUDLOW N.Piers, NUTI Leopoldo (2009): *Europe and the End of Cold War – A Reappraisal*, Routledge 2009
- HALAS, František (2004): *Fenomén Vatikán*, idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán, vydalo nakladatelství CDK, Brno 2004
- CUHRA, Jaroslav (2001): *Československo – vatikánská jednání 1968 – 1989*, vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001
- CUHRA, Jaroslav (1999): *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969 – 1972*, vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1999
- CASAROLI, Agostino (2001): *Trýzeň trpělivosti*, vydalo Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří v roce 2001
- WEIGEL, George (2000): *Svědék naděje*, vydal Práh – Martin Vopěnka, Praha 2000
- WALSH, Michael (1995): *Jan Pavel II. – Životopis*, vydalo Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří v roce 1995
- DZIWIŚZ, Stanislaw (2007): *Život s Karolem*, vzpomínky osobního sekretáře Jana Pavla II., vydalo nakladatelství Paulinky, Praha 2007
- DARIUS, Tomasz Lebioda (2005): *Tajemství papeže*, vydalo nakladatelství Volvox Globator, Praha 2005
- Jan Pavel II. (2002): *Kronika neobyčejného života*, vydalo nakladatelství Cesty, Brno 2002
- Jan Pavel II.(1996): *Sollicitudo rei socialis*, Encyklika Jana Pavla II. o starosti církve o sociální otázky z 30. prosince 1987, předmluvila, Ludmila Martinková, nakladatelství ZVON, Praha 1996
- DURMAN, Karel (1998) : *Útěk od praporů*, vydalo nakladatelství Karolinum, Praha 1998
- JAN PAVEL II. (1979): *Redemptor Hominis*, Encyklika Jana Pavla II., Vykupitel světa z 4.března 1979, vydalo nakladatelství ZVON, České katolické nakladatelství, Praha 1996
- ANDREW, Christopher, MITROCHIN, Vasilij(2001): *KGB: Mitrochinův archiv*, vydalo nakladatelství Academia, 2001
- BALÍK, Stanislav; HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*, vydalo nakladatelství CDK, Brno 2007
- GRAJEWSKI, Andrzej: *Jidášův komplex*, vydalo nakladatelství Prostor, 2002

- GELNAROVÁ Jitka (2009), *Vatikán: charakteristika státu v kontextu jeho propojení se Svatým stolcem*, Acta Politologica, Internetový recenzovaný časopis, Vol.1, No.1,
- PACZOWSI, Andrzej: Půl století dějin Polska, vydalo nakladatelství Academia, 2000

Internetové zdroje:

- http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis_it.html
- <http://wissen.spiegel.de/wissen/image/show.html?did=40606169&aref=image035/E0522/PPM-SP197804300170025.pdf&thumb=false>
- http://tarantula.ruk.cuni.cz/ACPOENG-14-version1-Gelnarova_01_01.pdf
- http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html
- http://www.vatican.va/edocs/ENG0223/_INDEX.HTM
- <http://www.solidarnosc.org.pl/en/history-in-dates.html>
- <http://www.catholic.org/featured/headline.php?ID=1703&page=1>
- <http://www.historyguide.org/Europe/perestroika.html>
- http://www.cbc.ca/news/obit/pope/communism_homeland.html
- <http://www.santiebeati.it/dettaglio/90026> - Venerabile Giovanni Paolo II. (Karol Wojtyła)
- http://www.vatican.va/news_services/press/documentazione/documents/santopadre_biografie/giovanni_paulo_ii_biografia_pontificato_it.html?IMAGE.X=0&IMAGE.Y=0 - Biografia del pontificato di Giovanni Paolo II.
- <http://www.cnn.com/SPECIALS/2005/pope/stories/bio2/index.html> - Pope John Paul II. 1920 – 2005
- http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/index_it.htm - La Santa Sede - Il Santo Padre
- <http://www.farnost-most.cz/system/files/eskovat%20jednani%201948%20az%201989.pdf>
- http://www.mzv.cz/vatican/cz/dokumenty_a_archiv/dokumenty_z_historie_vztahu_statu_a.html
- http://books.google.cz/books?id=56mgGxguT4EC&printsec=frontcover&source=gsbs_v2_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- <http://www.farnost-most.cz/system/files/eskovat%20jednani%201948%20az%201989.pdf>
- <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4301>
- <http://www.catholicnews.com/data/stories/cns/0506014.htm>
- http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/documents/hf_jp-ii_aud_20091978_en.html